

کاربری چند منظوره یک مکان برای آشنایی و مدیریت بحران در سطح محله

سحر شکیب

دانشجو، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

shakib_sahar@ymail.com

قاسم مطلبی

استادیار، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

motalebi@ut.ac.ir

کلید واژه‌ها: کاربری چند منظوره، مدیریت بحران در سطح محله، محله

چکیده

در این مقاله سعی می‌شود مکانی در محله یک کلان شهر پیشنهاد شود که کاربریهای چند منظوره اجتماعی متفاوتی داشته باشد. وجود کاربری های چند منظوره باعث جمع شدن افراد محله در این مکان می‌گردند که از این طریق بایکدیگر آشنا می‌شوند و منشاء انجام کارهایی می‌گردد که ضمن نشاط در زمان حضور در این مجموعه باعث ارتقاء فرهنگی افراد محله خود نیز می‌شوند. در کنار انجام این اقدامات اجتماعی به موضوع مهم دیگر محله که مدیریت بحران محله است نیز ورود پیدا می‌کنند. در این مطالعه ساختار مدیریت محله برای این مکان پیشنهاد شده است. ساختمان محله به گونه ای طراحی شده است که مفاهیم طراحی معماری وسازه ای برای انجام این قبیل اقدامات به نحو مطلوب در آن لحاظ شده است..

مقدمه

تعامل افراد در دنیای امروز از اهمیت بسزایی در طراحی معماری برخوردار است و به تبع آن ایجاد بستری مناسب برای تعامل افراد از جمله مسائلی است که امروزه در بسیاری از طراحی ها مد نظر معماران قرار می‌گیرد. امروزه درکلان شهرها یکی از پاسخ هایی که در مقیاس محله ی شهری به ایجاد این حس تعامل پذیری بیشتر، بین افراد ساکن در محله صورت گرفته است و در سال های اخیر در حال اجراست قرار دادن محلی برای تجمع، تعامل و بهسازی محله ی مسکونی و پرداختن به مشکلات آن محله است. در سیاست های اخیر کلان شهرهای کشور گفته می‌شود که بسیاری از مشکلات اجتماعی محلات می‌تواند به وسیله احداث چنین فضاهایی و افراد ساکن در آن محله قابل حل باشد چرا که در اصول شهرسازی نیز حس تعلق به فضای استفاده کنندگان یکی از فاکتورهایی است که جهت پایداری فضا الزامی می‌باشد (شکیب، ۱۳۹۲ و Christopher, 2007) از جمله فعالیت های مشخصی که در این فضاها صورت می‌گیرد. برگزاری مراسم ایام خاص، جلسات مشاوره، جلسات رسیدگی به مشکلات و مسائل در مقیاس محله، می‌باشد (رفیعی، ۱۳۸۸). در حال حاضر اماکنی در برخی از محلات کلان شهرها به این مسئله اختصاص داده شده است. این ساختمان ها اکثرا در حوزه ی کاربری مسکونی و یا حوزه ی تجاری آن محله واقع شده اند که از نظر ساخت از معماری ویژه و مختص به خود برخوردار نبوده و استحکام سازه ای آنها نیز مورد تردید است.

انجمن محله نهادی در محلات کشورهای پیشرفته در واقع ارتباط گروهی از ساکنین محله که به طور منظم برای اجرای هدفی خاص در محله ی خود صورت می‌گیرد را انجمن محله می‌دانند. می‌توان گفت: انجمن محله گروهی از همسایه ها هستند که کنار یکدیگر قرار می‌گیرند و ایده ها، افکار و احساسات خود را با هم به اشتراک می‌گذارند و با همکاری هم سعی دارند محل زندگی خود را بهتر کنند. این ساکنین محله ممکن است شامل مالکان خانه های مسکونی، اجاره نشینان در محله، صاحبان کسب و کار در محله، دانشکده یا مدرسه واقع در محله باشند. بسته به اهداف گروه ممکن است جلسات هفتگی، ماهانه یا حتی فصلی بین آن ها برگزار شود. فعالیت های عمده ی این گروه در محلات را می‌توان شناخت چالش ها و نگرانی ها در محله، تلاش برای رفع مشکلات در محله، کمک به حل و فصل درگیری ها در محله، برگزاری طرح های اجتماعی

ساکنین محله نام برد. همگی این موارد در واقع راه حل هایی برای بهبود وضع زندگی ساکنین محله است (پاکدل نژاد و فلاح نیاسر، ۱۳۹۱). قبل از تشکیل انجمن محله می بایست اهداف تشکیل این انجمن شفاف برای گروهی که مایل به مشارکت در این کار هستند روشن شود. تشکیل این گروه می تواند در یک مکان از پیش تعریف شده مانند مدرسه، مسجد و... صورت گیرد و یا با حمایت های مردم نهاد و دولتی دارای مکان خاصی مختص به خود باشد (شکیب، ۱۳۹۰).

از طرف دیگر اکثر کلان شهرهای کشور در منطقه زلزله خیز با شدت بسیار زیاد واقع شده است. می توان از این سرای محله بعنوان پایگاه مدیریت مردمی محلی استفاده نمود مشروط بر اینکه در کنار نگاه معمار گونه به فضای این مکان، طراحی لرزه ای آن نیز مدنظر طراحان معمار و سازه قرار گیرد. برای این مهم لازم است شرایط و ضوابط مکانی برای آشنایی مردم محله که عموماً از اقوام مختلف با گویش و فر هنگ های متفاوت هستند اعمال گردد و همچنین ضوابط و جزئیات طراحی لرزه ای سازه ای در سرای محله اجرایی شود. هدف اساسی و اصلی این طراحی تامین فضایی جهت تعامل افراد ساکن در محله می باشد. این تعامل می بایست بتواند قابلیت ایجاد پیوند را در صورت تمایل برای افراد ایجاد کند. در این مطالعه سعی می شود مکانی در یک محله شناسایی شود و طراحی معماری جهت آشنایی ساکنین محله به گونه ای انجام شود که علاوه بر ذوق حضور ساکنین محله در هنگام بحران های طبیعی و بصورت خاص وقوع زلزله و در ساعات طلایی اولیه حضور پیدا کنند و ضمن اطمینان از امنیت سازه بتوانند با هم فکری یکدیگر بحران را در سطح محله خود مدیریت نموده و به همدیگر کمک رسانی کنند.

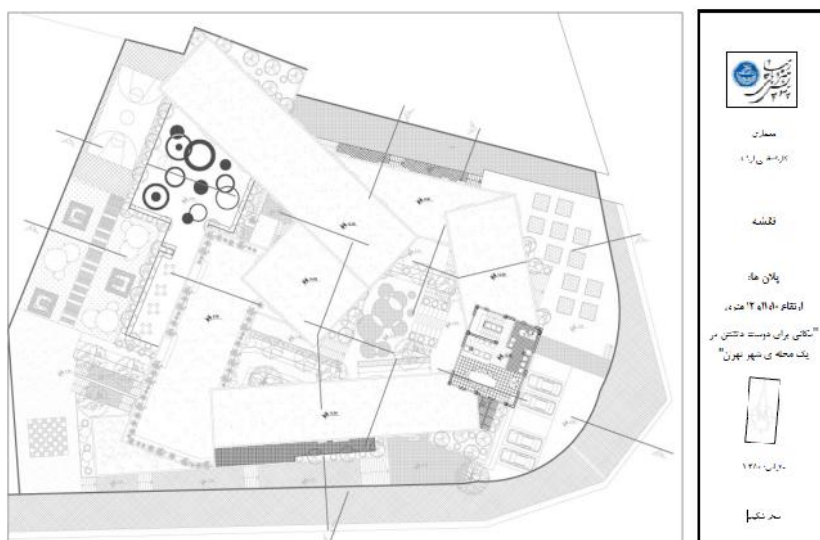
طراحی مفهومی معماری

اهالی یک محله اولین گام های اجتماعی شدن خود را در کنار خانواده برمی دارند. اگر این فرایند به درستی انجام شود این مسئله سبب افزایش اطمینان این اهالی و در نهایت بالا رفتن اعتماد به نفس آنها می شود. سرای محله یک فضای عمومی شهری به حساب می آید و این مکان، مکانی است که افراد ساکن در یک محله را گرد هم جمع می کند (شکیب، سحر، ۱۳۹۲). هر محله از کنار هم قرار گرفتن بلوک های ساختمانی تشکیل شده است. هر بلوک در طراحی شهری مابین خیابان های اطراف محصور شده است و اغلب شکل مکعب مستطیل را دارد که در لبه ی خیابان های ناموازی کشیده شده اند. بلوک های ساختمانی عموماً هر کدام دارای کاربری مشخص و معینی می باشند. حال اگر فرض شود این بلوک ها نقطه ی مشترکشان افراد و اهالی استفاده کننده از آن ها باشند می توان جهت ایجاد مکانی آن ها را جهت آشنایی گرد هم جمع نمود تا به نوعی بتوانند با همفکری و همیاری مراقب همدیگر باشند و در زمانهای بحران امدادگر یکدیگر باشند و نشاط شادابی در زمانهای عادی برای یکدیگر ایجاد نمایند (Huang, 2010). در روند گرد هم جمع کردن بلوک های شهری می بایست خیابان های شهر را که عاملی جهت تضعیف روابط اجتماعی شده اند را به حداقل رساند، تا این برقراری تعامل بیشتر را در این مکان به نمایش بگذارد (لنگ، ۱۳۸۸). مفهوم حجمی اولیه ی طراحی معماری مجموعه پیشنهادی که اهالی بتوانند برخی از کارهای روز مره خود را در این مکان و مشارکت و همفکری یکدیگر انجام دهند (Bentley et al., 1985). مفهوم حجمی اولیه ی طراحی معماری مجموعه پیشنهادی در شکل ۱- به نمایش گذاشته شده است.

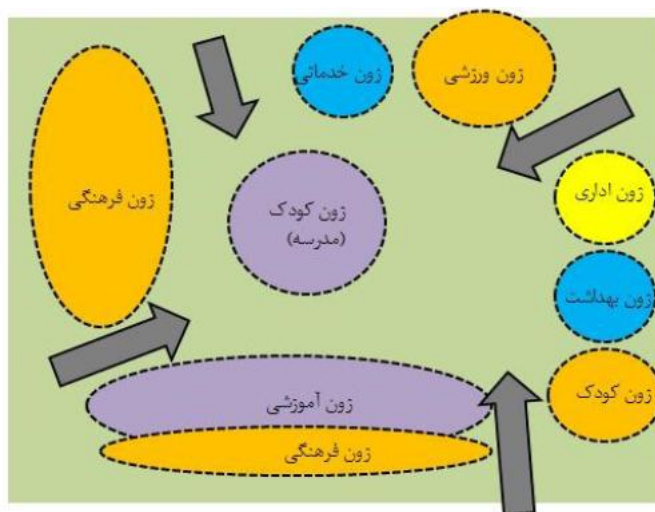
شکل ۱: مفهوم حجمی اولیه ی طراحی معماری مجموعه پیشنهادی

همانگونه که در تصویر ۱- مشاهده می شود، طراحی نهایی معماری به گونه ای شکل گرفته است که کاربری های متفاوت در این مکان وجود داشته باشد و اهالی محله در زمان حضور خود بتوانند حد اکثر شانس دیدار با یکدیگر را داشته باشند. حاصل این دیدارها باعث آشنایی و دوستی اهالی محل گردیده و همکاری و همیاری یکدیگر فزون تر می شود. در ضمن به لحاظ بصری ویژگی های خاص خود را داشته و باعث جذب اهالی میگرد.

شکل ۲: پلان معماری از ارتفاع ۱۱، ۱۰، و ۱۲ متری

شکل ۲ پلان معماری مکان پیشنهادی را نشان می‌دهد. همانگونه که از شکل مشخص است کریدورهایی در طبقات مختلف در نظر گرفته شده است که ضمن کاربری های متفاوت از جمله فضای نشست های فرهنگی، ورزشی، بازی کودکان، و اطلاعات شهری اهالی محل حد اکثر روبرویی و آشنایی با یکدیگر را داشته باشند. شکل ۳ بصورت شماتیک کاربری های متفاوت نمایش داده شده است. همانگونه که در شکل ۳ نشان داده شده است این کاربری های چند منظوره در هنگام عادی و برای اهداف اجتماعی و آشنایی افراد و خانواده ها طراحی شده است. مزیت این مکان این است که در زمان وقوع زلزله برای مدیریت بحران در سطح محله استفاده می‌شود.

شکل ۳: کاربری های چند منظوره برای زمان عادی و استفاده مدیریت بحران در زمان بحران

مدیریت بحران در کلان شهرها

تهران یکی از کلان شهرهای کشور با وسعتی حدود ۶۲۰ کیلومتر مربع و جمعیتی بالغ بر ۱۰ میلیون نفر در دامنه کوههای البرز واقع شده است که گسلهای فعال لرزه زا مانند مشاء، شمال تهران، کهریزک و همچنین ده ها گسل فرعی دیگر همواره این شهر تاریخی را تهدید می کنند. خطرپذیری لرزه ای این شهر و همچنین آسیب پذیری المانهای فیزیکی شهر و وضعیت ساخت و ساز فعلی باعث شده است که میزان ریسک در سطح فزاینده ای قرار گیرد. برای کنترل و کاهش ریسک در این کلان شهر، مدیریت بحران در قالب الگوریتم علمی آن شاید تنها راهکاری است که در یک کالبد فضایی متشکل از شهر، مردم و زمان به نحو مطلوب عملگرا باشد، پیشگیری، آمادگی، مقابله، امداد و نجات و بازسازی کالبد فیزیکی و روحی روانی سانحه دیدگان از جمله فازهای مدیریت بحران در یک چرخه به هم پیوسته می باشند. رکن اصلی مدیریت بحران، فاز پیشگیری و آمادگی است که مدیریت مطلوب منتج به کاهش ریسک می گردد. با انجام این مهم، حجم عملیاتی فازهای مقابله، جستجو، امداد و نجات و

بازسازی کالبد فیزیکی و روحی روانی شهر با یک شیب بسیار زیاد کاهش یافته و قابل کنترل و عملیاتی می‌گردد. برای عملیاتی شدن این فرایند لازم است ساختار بحران از کلان تا خورد و بالعکس ایجاد شود. از مجرای این ساختار تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری، و عملیاتی شود. یکی از ارکان میتواند ساختار مدیریت بحران محله باشد که خلاصه‌ای از آن تشریح می‌شود:

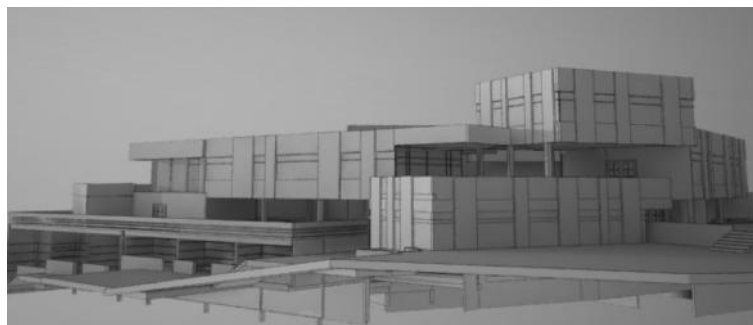
ساختار و ارکان مدیریت بحران محله شامل: هیئت امانا، متشکل از هفت نفر اعضای اصلی شورایی محله و مسئولین کمیته‌های تخصصی مردمی، مدیر محله، و کمیته‌های تخصصی مردمی، که در هر محله کمیته‌های تخصصی مردمی در موضوعات قبل، حین، و بعد از بحران از بین افراد صاحب صلاحیت تشکیل خواهد شد. هرکدام از این کمیته‌ها شامل ۵ تا ۷ نفر عضو اصلی می‌باشند. انتخاب اعضای کمیته‌ها با فراخوان محلی و از بین افراد داوطلب صاحب صلاحیت تخصصی و تجربی ساکن در محله هستند.

زلزله طرح برای طرح لرزه‌ای مجموعه

ساختمان برای زلزله‌ای جهت تامین سطح عملکردی استفاده‌ی بی‌وقفه با استفاده از روش مرسوم طیفی استاندارد ۲۸۰۰ طراحی شده است (آیین‌نامه طراحی ساختمان‌ها در برابر زلزله، ۱۳۸۴). زلزله طرح ۱/۵ برابر طیف پیشنهادی استاندارد ۲۸۰۰ در نظر گرفته شده است. جهت طراحی لرزه‌ای از نرم افزار SAP استفاده شده است. ساختمان مورد نظر در ساعات طلایی بعد از زلزله بدون هیچ مشکلی می‌تواند محل امنی برای مدیریت بحران نیز عمل کند.

طراحی مفهومی سازه‌ای

هنگامی که دیوارهای برشی با قابهای صلب ترکیب شوند، دیوارها در زمان تغییر شکل خمشی و قابها در زمان تغییر شکل برشی، توسط شاهتیرها و تاوه‌ها مقید شده، اجباراً تغییر شکل یکسانی خواهند داشت. در نتیجه قابها و دیوارها در جهت افقی و به خصوص در بالای ساختمان با یکدیگر همکاری نموده، سازه‌ی مقاوم‌تر و سخت‌تری را تشکیل میدهند و جابجایی‌ها در این سیستم دوگانه به حد اقل ممکن میرسد و خسارت‌های غیرسازه‌ای نیز بصورت چشم‌گیری کاهش می‌یابد و از این ساختمان در هنگام و در ساعات طلایی بعد از بحران برای مدیریت بحران و فرماندهی در محله قابل استفاده است. سیستم لرزه بر سازه ترکیبی قاب-دیوار برای چنین سازه‌های چند منظوره بسیار مناسب است. دیوارها ممکن است هسته‌های داخلی بسته مانند هسته‌های دور محوطه‌های آسانسور و پله‌ها باشند یا دیوارهای موازی باشند. در ساختمان‌های ی با سیستم قاب خمشی، تغییر شکل جانبی ساختمان در نواحی که برش بالا است (پای ساختمان) شیب منحنی تغییر شکل بیشتر است. به همین علت به این نوع تغییر شکل، تغییر شکل برشی می‌گویند. از طرف دیگر تغییر شکل جانبی سیستم دیوار، مانند طره در مود خمشی می‌باشد که در این حالت بیشترین شیب منحنی تغییر شکل در بالای دیوار رخ می‌دهد و این شیب در پای دیوار صفر است. با فرض شالوده کاملاً صلب و تغییر شکل ناپذیر، در حالتی که این دو سیستم با هم ترکیب می‌شوند به علت غیرهم‌شکل بودن منحنی تغییر شکل، برهم اثر متقابل داشته و نیروهایی به هم وارد می‌کنند. به دلیل خصوصیات تغییرشکل‌های مختلف دیوار برشی و قاب، دیوار برشی در سمت بالای ساختمان بوسیله قاب، به عقب کشیده می‌شود و در پائین ساختمان، به جلو رانده می‌شود. از این جهت برش ناشی از زلزله در قسمت بالای ساختمان بوسیله قاب و در قسمت پائین بوسیله دیوار برشی تحمل می‌گردد، به عبارت دیگر نیروی محوری اعضای اتصال قاب و دیوار باعث می‌شود که در نزدیکی پای سازه، دیوار نگهدارنده قاب و در بالای سازه قاب نگهدارنده دیوار باشد. برای این مجموعه سیستم سازه‌ای دوگانه قاب-دیوار برشی با باز شو استفاده می‌شود. دلایل استفاده از این سیستم گردید. علت استفاده از دیوار برشی با باز شو این است که بخش‌های مختلف بتوانند با یکدیگر ارتباط داشته باشند و از طرف دیگر بعلاوه باز بودن فضا در اطراف زمین از حد اکثر نور طبیعی هم استفاده شود. شکل-۴ نمای سه بعدی مکان طراحی شده برای کاربری چند منظوره و مدیریت بحران در سطح محله دارای جاذبه جهت حضور اقشار مختلف محله می‌باشد و ضمن حفظ فضای باز و نشاط آور برای بار زلزله بسیار نادر نیز طراحی شده است.

شکل ۴: نمای سه بعدی مکان طراحی شده برای کاربری چند منظوره و مدیریت بحران در سطح محله

نتیجه گیری

مکانی در یک محله در یک کلانشهر پیشنهاد شده است که دارای کاربردهای اجتماعی متنوع و متفاوت است. فضای نشست های فرهنگی، ورزشی، بازی کودکان، و مرکز اطلاعات شهری از جمله این کاربری ها می باشد. اعمال طراحی مفهومی معماری در این مجموعه باعث گرد هم آمدن اقشار مختلف محله، آشنایی آنها و ارتقاء فرهنگی افراد محله می شود. یکی از کاربری هایی که در سرای محلات موجود همواره مغفول مانده است، نگاه به استفاده مدیریت بحران محله است. ساختار مدیریت محله برای این مکان چند منظوره پیشنهاد شده است. ساختمان محله به گونه ای طراحی شده است که علاوه بر مفاهیم طراحی معماری، مفاهیم طراحی سازه ای برای انجام این قبیل اقدامات به نحو مطلوب در آن لحاظ شده است. طراحی معماری به گونه ای شکل گرفته است که حد اکثر ارتباط بین افراد محله ایجاد می شود. سیستم سازه ای بکار گرفته شده در ساختمان سرای محله، سیستم دو گانه قاب خمشی و دیوار برشی با باز شو می باشد. این سیستم سازه ای نشان می دهد که حداقل جابجایی در سیستم سازه ای ایجاد می شود و عملکرد اجزای سیستم سازه ای و غیر سازه ای در سطح استفاده بی وقفه تحت زلزله های شدید و بسیار نادر باقی می ماند. سیستم سازه ای و غیر سازه ای برای زلزله طرحی ۱/۵ برابر زلزله طرح استاندارد ۲۸۰۰ تحلیل و طراحی شده است.

مراجع

آیین نامه طراحی ساختمان ها در برابر زلزله - استاندارد ۲۸۰۰ (۱۳۸۴) ویرایش سوم، مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران، ایران

پاکدل نژاد م و فلاح نیاسر م (۱۳۹۱) کارگروه های تخصصی محلات آشنایی با ساختار، اهداف، وظایف و ماموریت ها، انتشارات معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، تهران، ایران

رفیعی ز (۱۳۸۸) محله گرایی و همبستگی اجتماعی، سایت: <http://www.hamshahrionline.ir>

شکیب س (۱۳۹۲) مکانی برای دوست داشتن در یک محله، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران

شکیب سحر (۱۳۹۰) همسایه بودن، پایان نامه کارشناسی، دانشکده معماری، دانشگاه تهران، ایران

لنگ ج (۱۳۸۸) آفرینش نظریه های معماری، ترجمه علیرضا عینی فر، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران، ایران

Bentley I, Aleock A, Murrain P, McGlynn S and Smith G (1985) Responsive environments: A manual for Designers, London: The Architectural press

Christopher D (2007) Environment and Children: Passive Lessons from Everyday Environment, 1st Edition Architectural press

Huang SCL (2010) The Impact of Public Participation on the Effectiveness of, and Users' Attachment to Urban Neighborhood Parks, Landscape Research, 35 (5): 551-562